

**Bisschoppelijke brief
over de kerkmuziek
in het bisdom
Groningen-Leeuwarden**

DE LOFZANG GAANDE HOUDEN

1. Inleiding

Vanaf het begin van de Kerk is het samen Gods lof zingen een belangrijk onderdeel geweest van het christelijke leven. ‘Zingt voor God met een dankbaar hart psalmen, hymnen en liederen, ingegeven door de Geest’ zegt de apostel Paulus in de Kolossenzenbrief (3,16). Tot op de dag van vandaag is liturgie ondenkbaar zonder het samen zingen en spelen voor de Heer. Koren, organisten, cantores, andere musici en samenzang spelen daarin allen een belangrijke rol. De eindverantwoordelijkheid voor de keuzes die op het gebied van de kerkmuziek gemaakt worden, ligt bij de pastoor, maar hij zal uiteraard, in goed overleg met kerkmusici, pastorale collega’s en liturgische medewerkers, deze taak uitvoeren. In deze brief over de kerkmuziek in ons bisdom wil ik in de eerste plaats waardering en dank uitspreken voor de talrijke professionals en vrijwilligers die zich met grote regelmaat en intensiteit inzetten voor de muzikale invulling van onze vieringen. Ook de bestuursleden van de Diocesane afdeling van de Nederlandse Sint Gregoriusvereniging wil ik danken voor hun inzet voor de ondersteuning van de kerkmuziek in ons bisdom. In overleg met hen schrijf ik u deze brief met een aantal gedachten over de kerkmuziek in de huidige tijd. Waar liggen nu onze kansen en uitdagingen?

2. De gezangen in onze liturgie

De katholieke liturgie kent vanouds een jaarlijkse cyclus van tijden, feesten en gedenkdagen. Sinds de liturgiehervorming van de jaren zestig kennen we voor de zondagen een driejaarlijkse lezingencyclus. De keuze van de gezangen wordt gebaseerd op een combinatie van deze gegevens van Schriftlezing en feestdag of liturgische periode. De gregoriaanse gezangen, zoals die door een aantal Schola’s in ons bisdom gezongen worden, vindt men voor de betreffende dag in het Graduale, de Nederlandse gezangen in een groot aantal diverse bronnen.

Drie soorten gezangen vragen om speciale aandacht. Allereerst de vaste gezangen, ook wel *ordinarium-gezangen* genoemd. Zij hebben een belangrijke plaats in de liturgie: het kyrie als aanroeping bij het

begin van de viering, het gloria als feestelijke lofzang op zon- en feestdagen buiten de advent en de vastentijd, de geloofsbelijdenis of het credo op zon- en feestdagen, het sanctus als acclamatie op de plechtige dankzegging in de pefatie, het Onze Vader, het gebed van de Heer zelf, en het agnus dei, het litaniegezag tijdens de broodbreking. Deze gezagen vormen de basisstructuur van de liturgie van de Eucharistie. Ze mogen niet weggelaten worden of door andere gezagen vervangen worden en dienen, als dat mogelijk is, ook gezongen te worden.

De tweede soort gezagen vormt een wezenlijk onderdeel van de dienst van het Woord: de antwoordpsalm in aansluiting op de eerste lezing en het alleluia-vers ter voorbereiding op het evangelie. Met name de *antwoordpsalm* is een aanwinst van de na-conciliaire liturgie en een verrijking van onze vieringen. Deze psalm moet niet vervangen worden door een lied. Als hij niet gezongen kan worden, is het ook mogelijk hem afwisselend met de gelovigen te lezen. Het lectionarium met de Schriftlezingen geeft aan welke psalmverzen op een bepaalde dag de antwoordpsalm vormen. Er zijn vele toonzettingen van antwoordpsalmen. Ik attendeer hier op de uitgaven van J. Böhmer.

De derde soort bestaat uit de vele *acclamaties*: de antwoorden na de lezingen, als antwoord op de voorbede, het ‘Heilig’, het ‘amen’ na de gebeden en vooral na het Eucharistisch gebed. Ook zijn er diverse acclamaties na de instellingswoorden of in de Eucharistische gebeden voor kinderen. Ik beveel de acclamaties graag aan omdat deze het dialogische karakter van de liturgie versterken.

Deze gezagen hebben betrekking op de viering van de Eucharistie. Waar op zondag bij afwezigheid van een priester een communieviering gehouden wordt, worden de *ordinarium*-gezagen niet gebruikt. Eigen geschikte gezagen worden aanbevolen bij de vredeswens en bij het aandragen van de heilige hosties. De gezagen van de bovengenoemde tweede en derde soort zijn goed te gebruiken in de communieviering.

3. De taak en plaats van onze koren

De zang in de vieringen is in de eerste plaats een taak van de hele gemeenschap. Het is nog altijd een belangrijke opgave dat we als katholieke gemeenschap de samenzang versterken en ervaren dat samen zingen vreugde en inspiratie geeft en ons geloof verdiept. Bij de keuze van de liederen moet hiermee rekening worden gehouden. In verband hiermee zal men zoveel mogelijk afzien van liederen in vreemde talen en kiezen voor Nederlandse gezangen. Om de deelname aan de zang te bevorderen kan het behulpzaam zijn als een dirigent of cantor regelmatig een lied of refrein met de mensen instudeert voor de viering en tevens de gemeenschap via gebaren aanmoedigt mee te zingen.

De liturgische gezangen zijn niet alleen een aankleding, maar een wezenlijk onderdeel van de viering. Soms begeleiden zij liturgische handelingen (zoals het gezang bij de intocht, bij de offerande, bij de broodbreking, bij de communie), soms vormen ze zelf een liturgische handeling (zoals de acclamaties, het gloria, de antwoordpsalm, de geloofsbelijdenis). De koren hebben bij de uitvoering van liturgische gezangen drie mogelijke taken:

1. Ondersteuning van de samenzang. Een lied dat door allen gezongen wordt klinkt beter als het koor het inzet en draagt. Ook kan het zo'n lied meerstemmig uitvoeren tegelijk met de samenzang.
2. Afwisseling. Er zijn veel liturgische gezangen die om een afwisseling vragen. De antwoordpsalmen, maar ook talrijke anderen liederen hebben een refrein of antifoon dat door allen gezongen wordt terwijl de verzen door het koor voorgezongen worden.
3. Koorzang. Er is in de liturgie ook ruimte voor pure koorzang. Ook dan gaat het niet om een concert, maar om liturgische muziek die op de betreffende plaats een liturgische functie heeft: het begeleiden van een handeling of het bevorderen van gebed en bezinning.

Liturgische koren maken dus deel uit van de geloofsgemeenschap. In afwisseling met voorganger en gemeenschap speelt het koor zijn eigen rol. Dit moet eigenlijk ook tot uitdrukking komen in de plaats waar het staat opgesteld: zo mogelijk niet op het priesterkoor, maar terzijde.

De koren worden, via een commissie of via de dirigent, nauw betrokken bij de voorbereiding van de vieringen en de keuze van de gezangen. Het is ook van belang de koorzangers informatie en uitleg te geven over de inhoud van de gezangen en de opbouw van de liturgie.

4. Jongerenkoren en kinderkoren

Een eigen plaats in onze parochie hebben de kinderkoren en de jongerenkoren. Ook zijn er de voormalige jongerenkoren die dateren van enkele decennia geleden en nu soms als ‘middenkoor’ of ‘themakoor’ worden aangeduid. Het is van groot belang dat kinderen en jongeren zich ook muzikaal herkennen in onze vieringen en daarom wil ik graag mijn waardering uitspreken voor deze koren. Parochies waar ze niet zijn wil ik aanmoedigen hiermee te beginnen. Een jongere als cantor, ter stimulering van de samenzang, kan een positieve rol spelen. Ook kunnen kinderen en jongeren gevraagd worden om met hun muziekinstrumenten een bijdrage aan de liturgie te geven. Tegelijk is het van belang dat de diverse vormen van liturgische muziek niet te geïsoleerd van elkaar bestaan. Het moet duidelijk blijven dat we dezelfde katholieke liturgie vieren. Kinderkoren en jongerenkoren wil ik de volgende gedachten meegeven:

1. De vaste gezangen zoals die boven genoemd werden, horen ook in jongeren- en gezinsvieringen hun eigen plaats te hebben. Er zijn diverse muzikaal aangepaste toonzettingen voor.
2. Bij de keuze van de liederen moet men altijd voor ogen houden dat het om religieuze gezangen gaat, waarin niet alleen algemene menselijke waarden naar voren komen, maar die de omgang tussen God en mens centraal stellen. Liturgische liederen moeten biddende liederen zijn.
3. Het verdient aanbeveling kinderkoren, jongerenkoren en de andere parochiële koren af en toe ook samen te laten zingen, om het besef te versterken dat ze hun taak vervullen voor dezelfde éne geloofsgemeenschap en dezelfde liturgie.

5. Cantores

De gemiddelde leeftijd van onze koorzangers wordt hoger, net als die van de kerkgangers. De regelmaat van hun medewerking aan de vieringen wordt minder. Op veel plaatsen kan niet elke zondag meer een kerkkoor zijn bijdrage geven aan de liturgie. Om toch een muzikaal goed verzorgde viering te hebben, adviseren wij parochianen die goed kunnen zingen te vragen voor de functie van cantor. Zij kunnen dan de liederen voor de samenzang inzetten en de beurtzangen voorzingen. Ook kunnen zij eventueel een nieuw lied met de aanwezigen instuderen. Het is niet primair hun taak zelf solostukken te zingen, maar veeleer de gemeenschap in de samenzang te stimuleren. Ook voor jongerenliturgie kan een jonge cantor met een jongerenband uitstekende diensten bewijzen voor een levendige liturgie.

6. Opleiding en werving

Het vinden van mensen die zo opgeleid zijn dat zij de zang in de liturgie kunnen leiden en begeleiden wordt moeizamer. Vaak wordt een beroep gedaan op musici van niet-katholieke huize. Dit is omwille van de oecumene een verheugende zaak. Tegelijk blijkt dat men niet altijd voldoende bekend is met het katholieke repertoire en de eigenheid en de kenmerken van de katholieke liturgie. Ook het dialogische karakter van de liturgie, met responsies en acclamaties, komt dan soms onvoldoende uit de verf. Gelukkig zijn er veel niet-katholieke organisten en dirigenten volop bereid om zich te verdiepen in de katholieke liturgie. Het blijft daarnaast belangrijk te zoeken naar katholieke musici die bereid en in staat zijn een kerkkoor te leiden. Ook is het nodig jongeren te blijven interesseren voor kerkmuziek: zowel jonge zangers als instrumentalisten moeten actief uitgenodigd en aangemoedigd worden. De NSGV in ons bisdom is bereid op aanvraag cursussen voor dirigenten en cantores te organiseren.

Vaak merken koren dat het erg moeilijk is jongere leden te werven voor een reeds lang bestaand koor. Zowel qua repertoire als qua onderlinge sfeer en band wordt het moeilijk voor jongere mensen daarin hun plaats te vinden. Het valt daarom te overwegen of parochies en samenwerkingsverbanden niet de moed zouden moeten hebben eens met een compleet nieuw koor te beginnen met jongeren

als doelgroep. Ook het werken met een projectkoor werkt soms verrassend goed. Terwijl mensen het moeilijk vinden om zich te binden aan een vast koor, kan men soms groot enthousiasme opbrengen voor een projectkoor ter voorbereiding van bijvoorbeeld een jubileumviering. Op deze wijze kan men ook nieuw muzikaal talent op het spoor komen.

Ik vraag de parochies, met name de parochiebesturen en de pastorale teams hier ook een actieve rol in te spelen. Graag ondersteun ik het verzoek van de NSGV dat één lid van het parochiebestuur of de parochievergadering speciale aandacht en zorg heeft voor de kerkmuziek en regelmatig contact heeft met de koren, cantores en organisten. Ook de parochiële samenwerkingsverbanden wil ik vragen aandacht te hebben voor de kerkmuziek. Is het niet een goed idee om binnen een samenwerkingsverband een of enkele kerkorganisten een concert te laten geven speciaal gericht op jonge belangstellenden?

7. Tenslotte

Graag zou ik zien dat u op korte termijn deze brief ter bespreking aanbiedt aan uw koor, liturgisch beraad, parochievergadering of teamvergadering. Ik wil u vragen om in de parochies het gesprek aan te gaan over de liturgische gezangen: wat is het ideaal en in hoeverre beantwoorden wij daaraan? Wat missen we in onze parochie? Op welke manier kunnen wij de zang in onze eredienst verrijken en de deelname eraan versterken? Op deze wijze kan nieuwe aandacht groeien voor de kerkmuziek in uw parochie. Ik wens alle betrokkenen veel vreugde toe bij het zingen van Gods lof en de muzikale invulling van onze vieringen. Ik bid voor u allen om bemoediging en Gods zegen bij ons zingend geloven.

Een hartelijke groet en verbonden in Christus,

mgr. dr. G.J.N. de Korte,
bisschop van Groningen-Leeuwarden

Groningen, september 2011

UITGAVENLIJST

Antiphonale Romanum II

In dit boek staan de Gregoriaanse gezangen voor de vespers van de zon- en feestdagen. Het bevat alle elementen die voor een gezongen, Latijnse vespers nodig zijn: hymnen, antifonen, psalmen en kantieken, korte beurtzangen, lezingen en gebeden. Met enig gepuzzel sluit het aan bij het in 1990 verschenen Getijdenboek, zodat men ook over de Nederlandse vertalingen kan beschikken. Door de monniken van Solesmes is aan deze uitgave vele jaren gewerkt; de melodieën van de antifonen zijn gerestaureerd volgens oude handschriften en in overeenstemming gebracht met gegevens van de actuele muzikwetenschap. Uitgave Abdij Saint-Pierre de Solesmes, ISBN 978-2-85274-338-0, verkrijgbaar bij Abdij Sint Benedictusberg Lemiers, goossens@benedictusberg.nl.

Cantor 1 en 2

Cursistenboeken bestemd voor de opleidingen van voorzangers (cantor) in de liturgie. Alle soorten gezangen komen aan bod die voor rekening van de cantor (kunnen) komen. Doelgroep: beginnende voorzangers in de liturgie; cursisten van een cantor cursus. Verkrijgbaar bij de NSGV in Utrecht, info@nsgv.nl.

De geest van de liturgie

In dit boek heeft Joseph Ratzinger, de huidige paus Benedictus XVI, in 2000 de grondslag gelegd voor een nieuw en beter verstaan van de liturgie. In het hoofdstuk 'Kunst en liturgie' komt uitgebreid de muziek in de liturgie aan bod. Het boek is in 2006 in het Nederlands vertaald door drs. J. te Velde, mgr. J. van den Hende en mw. M. van den Berg-Bongaards. Uitgave Vereniging voor Latijnse Liturgie, www.latijnseliturgie.nl.

De liturgie van de uitvaart

Door magister J. Hermans, met een voorwoord van bisschop A. Hurkmans. Het is een handboek voor de praktijk. Menig aspect van de kerkelijke uitvaart wordt belicht vanuit verschillende invalshoeken.

Met deze studie beschikt men over een liturgische handleiding, waarin de brug wordt geslagen tussen heden en verleden, alsook tussen theologie en parochiële pastoraal. Uitgave Colomba Oegstgeest, tel.071-5174951.

De lof Gods geef ik stem

Inzichten en achtergronden van de vocale muziek in de rooms-katholieke eredienst. Een handboek voor de opleiding van dirigenten, organisten en cantores, door Ad de Keyzer, Fons Kurris, Ton Peters, Jan Valkestijn en Anton Vernooij, onder redactie van Siem Groot. Uitgave Gooi en Sticht Baarn 1993. Momenteel verkrijgbaar bij de NSGV in Utrecht, info@nsgv.nl.

Liturgische documentatie I (uitgave bij Directorium 2002-2003)

Directorium voor Eucharistievieringen met kinderen. Behandeld worden de verschillende mogelijkheden om kinderen op te voeden tot de Eucharistische liturgie. Eén hoofdstuk is gewijd aan Eucharistievieringen met volwassenen waaraan ook kinderen deelnemen.

Liturgische documentatie VI (uitgave bij Directorium 2010-2011)

Deze aflevering van 'Liturgische documentatie' bevat o.a.:

- a. Directorium voor liturgische gezangen, tweede algemene lijst. In deze lijst staan de beginregel en de vindplaats van 316 Nederlandstalige gezangen. Deze gezangen hebben hiermee een kerkelijk keurmerk gekregen en kunnen als zodanig veilige bakens zijn in de liturgie. (Alle gezangen die op voorgaande lijsten voorkwamen zijn in deze lijst opgenomen). Deze lijst is geen eindpunt; de Nederlandse bisschoppen dragen er zorg voor, via de Beleidssector Liturgie, dat dit repertorium van tijd tot tijd wordt aangevuld.
- b. De katholieke leer over de Eucharistie volgens het 'Compendium Eucharisticum'.

Uitgaven NRL, Nationale Raad voor Liturgie Den Bosch, verkrijgbaar bij Secretariaat R.K.Kerk te Utrecht, www.rkkerk, bestel@rkk.nl.

Een feest om te vieren!

In deze brochure reikt de Diocesane Werkgroep Liturgie van het bisdom Groningen-Leeuwarden suggesties aan die kunnen bijdragen tot een levendige, gevarieerde liturgie. Uitgangspunt is de bestaande orde van dienst voor de Eucharistie; vele ideeën kunnen ook toegepast worden in een communieviering. Er zijn zes korte hoofdstukken: algemene uitgangspunten, variatie in teksten, houdingen en handelingen, bijzondere gebruiken in de loop van het liturgische jaar, muzikale mogelijkheden, voorbeelden van gezongen acclamaties. Uitgave Bisdom Groningen-Leeuwarden, tel. 050-4065888, l.winter@bisdomgroningenleeuwarden.nl, prijs € 4,00.

Elke muziek heeft haar hemel

De religieuze betekenis van muziek. De relatie tussen theologie en muziek. In het boek worden verschillende ideeën en optieken beschreven, aan de hand waarvan de lezer wordt uitgedaagd om zelf een standpunt in te nemen. De bijdragen zijn van Erik Heijerman (transcendente ervaringen), Arnold Brums (wie hoort wat?), Martin Hoondert (de mens als gebruiker), Mattijs Ploeger (donum Dei, gave van God), Maria Pfirmann (betekenis van gemeentezang), Ad de Keyzer (betekenis van vocale muziek) en Willem Marie Speelman (de dragers van het ritueel). Het boek is tot stand gekomen op initiatief van de Liturgiekamer van de Prof. dr. G. van der Leeuwstichting. Uitgave Damon Budel, ISBN 978 90 5573 9370.

Evangelieliedereren

Overzicht voor de zon- en feestdagen in het A, B en C-jaar. Een praktische handreiking voor dirigenten en leden van liturgiegroepen.

Hallelujaverzen zon- en feestdagen

Een overzicht van geschikte en bereikbare composities in het Nederlands, gecompleteerd met een aantal nieuwe toonzettingen. Beide uitgaven zijn samengesteld door de Werkgroep liturgische muziek van de NSGV en verkrijgbaar bij de NSGV in Utrecht, info@nsgv.nl.

Getijdenboekje voor kinderen

Bidden met de Kerk, 's morgens en 's avonds en het hele jaar door. Het is een sterk ingekorte en voor kinderen aangepaste bewerking van formulieren voor het morgen- en avondgebed overeenkomstig de structuur van het Getijdenboek van de RK Kerk. Er zijn veel gezangen opgenomen, met een duidelijke muzieknotatie; het betreft deels bestaande, deels nieuwe melodieën. In het tweede gedeelte van deze uitgave is een aantal gebeden en oefeningen opgenomen. Uitgave NRL (Nationale Raad voor Liturgie), verkrijgbaar bij het secretariaat van de RK Kerk te Utrecht, tel. 030-2326908.

Het woord dat vleugels kreeg

Gregoriaans zingen met kinderen in twintig lessen. Door Wilko Brouwers, directeur van het Ward Centrum Nederland. Met deze lessenserie wil het Ward Centrum kinderen weer in aanraking brengen met de oudste en meest authentieke muziek van de katholieke kerk; het wil kinderen gevoelig maken voor de nauwe relatie tussen woord en toon, tussen tekst en melodie, die in het gregoriaans bestaat; het wil hen de smaak van de middeleeuwse modi laten proeven; het wil hen laten voelen dat ze verbonden zijn met een eeuwenoude en tegelijkertijd levende traditie.

De lessenserie bestaat uit een handleiding, compleet met een cd, en een werkboek. Enkele voorbeelden op de cd kunnen de kinderen ook thuis beluisteren: www.wardcentrumnederland.eu en klikken op 'Geluidsvoorbeelden gregoriaans'. Uitgave Ward Centrum Nederland, www.ward-centrumnederland.eu.

Liturgie op maat

Vieren in het spanningsveld van eenheid en veelkleurigheid. In de liturgische praktijk staat menig pastor, dominee en kerkmusicus voor de vraag hoe zelf positie te bepalen te midden van kerkgangsters die zeer uiteenlopende liturgische ervaringen en verwachtingen hebben: liturgie voor kinderen en jongeren, liturgie in ziekenhuizen, liturgie in de stijl van Taizé, liturgie met een plechtige en formele toon en laagdrempelige vieringen. In elf artikelen wordt deze situatie door evenzovele auteurs belicht: Louis van Tongeren, Marcel Barnard, Paul Post, Arjan Noordhoek, Aline Barnhoorn, Hanneke Snelder, Ko Josse & Hans Uytendogaardt, Pieter Endedijk, Martin Hoondert,

Mattijs Ploeger en Kees de Groot. Dit boek is deel 12 in de Meanderserie. Uitgave Berne Heeswijk, www.berneboek.com.

Liturgiecatechese deel 3 en deel 4

Deel 3 Wat is liturgische muziek? Auteur Jeroen de Wit probeert te verhelderen wat liturgische muziek is, steeds vanuit een andere invalshoek: vanuit de religiositeit, de symboliek, het ritueel, de liturgie, de bijbel, de Eucharistieviering, de kerk, de spiritualiteit.

deel 4 Veelvormig vieren. Liturgist Andries Govaart heeft in opdracht van de Pastorale Dienst-verlening van het Aartsbisdom Utrecht dit boek geschreven, met praktische tips en verwijzingen, over gebedsvieringen, woordvieringen, Ionavieringen, Taizévieringen en Thomasvieringen. Uitgave Berne Heeswijk, www.berneboek.com.

Met de rug naar het volk

Liturgie in het spanningsveld van restauratie en vernieuwing. Auteur Gerard Lukken schetst de liturgische vernieuwing in de geest van het Tweede Vaticaans Concilie, met als tegenpool – naar aanleiding van het Motu Proprio 'Summorum pontificum' van paus Benedictus XVI (2007) – de opnieuw toegestane Tridentijnse liturgie. Alle boeken van vóór het laatste concilie zijn weer toegestaan. Lukken houdt een pleidooi om vast te houden aan de grondbeginselen van de vernieuwingen van Vaticanum II; hij pleit voor een open en kritische dialoog over de liturgie.

Het boek is deel 13 van de Meanderreeks. Uitgave Berne Heeswijk, tel. 0413-291394, www.berneboek.com.

Bidden naar het oosten

Het is een oude traditie in de christelijke kerken om de opgaande zon te zien als een symbool van de opstanding van Jezus.

Vicaris-generaal Johan te Velde houdt een pleidooi om dit aloude gebruik in de liturgie weer een plaats te geven.

Om te gedenken

Over de noodzaak van liturgie. Moet de liturgie zich aanpassen aan de cultureel-maatschappelijke context? Hoe 'democratisch' kan liturgie zijn? Welke elementen zijn onmisbaar? Deze vragen raken o.a. aan inhoud en stijl van het kerklied. Vijftien auteurs hebben aan dit boek

meegewerkt, o.a. K. Deurloo (Van generatie tot generatie), S. de Vries (Boek, jij bent geleefd), A. van Nieuwpoort en K. Vos (Een gesprek met Willem Barnard: gewoon goede liederen zoeken). Uitgave Kok Kampen, www.kok.nl.

Op de maat van de liturgie

Auteur: Gerard Kock. Een handreiking voor muziek in de Eucharistie. Bundeling en bewerking van eerder in “Continuo” verschenen artikelen over het verantwoord kiezen van liturgische muziek, met de liturgie als vertrekpunt. De bundel biedt inzicht in de verschillende aspecten van de liturgie en zicht op het beschikbare Nederlandstalig repertoire (inclusief 77 muziekvoorbeelden). Doelgroep: dirigenten en liturgische werkgroepen.

In het ritme van het jaar, deel 1: de paaskring

Auteur: Gerard Kock. Handreiking voor muziek in de liturgie op de belangrijke feesten van het liturgisch jaar (van Aswoensdag t/m Pinksteren). Een logisch vervolg op ‘Op de maat van de liturgie’. Wat daar in het algemeen werd gezegd, wordt hier per feestdag aangereikt. Met 74 muziekvoorbeelden. Doelgroep: dirigenten en liturgische werkgroepen.

In het ritme van het jaar, deel 2: de kerstkring, de tijd door het jaar, de heiligenkalender

Auteur: Gerard Kock. Een logisch vervolg op ‘In het ritme van het jaar, deel 1’. Met 69 muziek-voorbeelden. Deze drie uitgaven zijn verkrijgbaar bij de NSGV in Utrecht, info@nsgv.nl.

Van Satans Fluytenkast tot Vox Angelica

Handboek voor de kerkorganist. In het eerste deel wordt het instrument liturgisch gesitueerd. Het tweede deel is gewijd aan de geschiedenis, de orgelbouw en de uitvoeringspraktijk. In het laatste deel wordt ingegaan op de huidige praxis. Verkrijgbaar bij de NSGV in Utrecht, info@nsgv.nl.

U zoekt mijn hart, deel 1, 2 en 3

Drie uitgaven met elk twintig antwoordpsalmen, alle eenstemmig. Het overgrote deel van deze psalmen staat in de bundel ‘Gezangen voor Liturgie’. Elke uitgave bestaat uit een cantorboekje, een partituur met de orgelbegeleiding en een cd. De muziek kan men downloaden via www.gooiensticht.nl. De cd's zijn verkrijgbaar bij de NSGV in Utrecht, info@nsgv.nl.

Vaarwel

Verschuivingen in vormgeving en duiding van uitvaartrituelen. De vele rituele verschijningsvormen rondom dood en uitvaart zijn niet alleen expressies van de manier waarop wij met de dood omgaan, maar ze geven ook inzicht in de wijze waarop wij de dood betekenis geven. Deze bundel belicht de aspecten rond uitvaart en uitvaartrituelen vanuit historisch, maatschappelijk en pastoraal gezichtspunt, vanuit de theologie, filosofie en psychologie, als wel vanuit de architectuur en de kerkmuziek. Dit is deel 9 in de Meanderreeks. Uitgave Gooi en Sticht Utrecht, www.kok.nl.

Zet de zang in

Werkboek voor de opleiding van een cantor, deel 1. Auteurs: Gerard Beemster en Gerard Broekhuijsen. In dit werkboek zijn de teksten van psalmen en gezangen, commentaren, muziek en uitleg verbonden met oefeningen en notities over de functie van de cantor. Uitgave in opdracht van de Werkgroep Liturgische Muziek. Doelgroep: docenten en cursisten voor een opleiding tot cantor. Verkrijgbaar bij de NSGV in Utrecht, info@nsgv.nl

Zingen en Geloven

Groeien in geloof met een kinderkoor. Een dirigent van een kinderkoor moet zich bewust zijn van de bijzondere opdracht die haar of zijn koor heeft: een bijdrage leveren aan de liturgie van de Kerk en daarmee het geloof van mensen versterken. Lieder en zangen zijn vaak alleen vanuit een gelovig perspectief te begrijpen of aan te voelen. In het eerste hoofdstuk wordt nagedacht over het woord 'geloven' en hoe het geloof het menselijk leven kan verrijken. Hoofdstuk twee reikt praktische suggesties aan voor bezinning met kinderkoorleden. Hoofdstuk drie geeft inzicht in de opbouw van de liturgie en legt uit hoe het kinderkoor

daar een optimale bijdrage aan kan leveren.

Auteurs zijn Tim Schilling van het Centrum van Parochiespiritualiteit (CPS) en Bert Stolwijk, stafmedewerker muziek van het bisdom Haarlem. Uitgave CPS Nijmegen, tel. 024-3558029, www.parochiespiritualiteit.org.

Zingen voor het leven

Over de bindende kracht van muziek in de multiculturele en multireligieuze samenleving. In deze bundel staan negen notities over muziek vanuit het perspectief van religieuze en culturele diversiteit. De auteurs zijn o.a. Richard Bot (interculturele vieringen), Martin Hoondert (uitwisseling van reper-toire), Gerard Lukken (sacrale kracht van koorzang), Judith Tonnaer en Paul Post (nieuwe herdenkingsrituelen), Wim Ruessink (protestantse tradities). Deze bundel is verschenen bij gelegenheid van het afscheid van Siem Groot als stafmedewerker r.k.kerkmuziek bij Kunstfactor in Utrecht. Uitgave Abdij Berne Heeswijk, www.berneboek.com.